ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III *TOMUL V* *MEM. 5*

TREI CĂLĂTORI IN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI CARONNI, REY, KUNISCH ȘI ORIGINEA „LUCEAFĂRULUI" LUI EMINESCU

COMUNICARE FĂCUTĂ
DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1925

www.dacoromanica.ro

OTECA MUNICIPALĂ
. SADOVEANU
entar nr. 326.252

82.09 : 91(498)

929.0.09 Eminescu, Mihai

92 Eminescu, Mihai

061.12(498) : 930(498) Iorga, Nicolae

92 Iorga, Nicolae

www.dacoromanica.ro

TREI CĂLĂTORI IN ŢĂRILE ROMÂNEŞTI, CARONNI, REY, KUNISCH, ŞI ORIGINEA „LUCEAFĂRULUI“ LUI EMINESCU

COMUNICARE FĂCUTĂ
DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 1 Maiu 1925

De curând, în studiul pe care l-a publicat în aceste «Anale» d-l Marcu asupra romantismului italian în legătură cu cultura noastră, s'a dat o scurtă analiză a povestirii extraordinar de înţelegătoare a lui Caronni, călător în Ardeal la începutul secolului trecut.

Cum lucrarea aceasta pe care am găsit-o întâiu citată de editorul uneia din cărţile lui Domenico Sestini despre noi [1]) e foarte rară [2]), cum ea are mai mult decât un interes literar şi filologic, cred bine să public notele pe care le-am luat la cetirea ei.

Caronni în Dacia, cu subtitlul său, «Mie osservazioni locali, regionali, antiquarie sui Valachi specialmente e Zingari transilvani, la mirabile analogia della lingua valacca coll'italiana, la nessuna della zingara colle altre conosciute, con un rapporto su le miniere più ricche di quel Principato», publicaţie de 93 de pagini, mare în 8°, ieşită la Milan în 1812, cu o dedicaţie către contele Mihail Eszterházy, şambelan al arhiducelui Rainer, e desigur una din cele mai rare şi mai curioase cărţi privitoare la Români.

In ultimul răsboiu, acest numismat, Felice Caronni, care făceà catalogul muzeului de la Hedervár, Witzai, în serviciul căruia sta de douăzeci de

[1]) V. analiza mea în *Arhiva soc. ştiinţifice şi literare din Iaşi*, V.

[2]) Afară de Biblioteca Academiei mai aveà un exemplar anticarul Polak din Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

ani, făcând opt călătorii din Italia în Ungaria [1]), fu luat de niște magnați și dus în Ardeal, care, cunoscut în treacăt încă dela 1790, îi plăcù prin munții lui verzi, bucurându-se, spune el, de aceste frumusețì din primăvară până în toamnă.

Trece, pe la Ciucea, Uiedin și Gilău, unde «Mecenatele» său, Ioan Eszterházy, vicepreședinte al Dietei, are proprietăți, la Cluj. Petrece la soția guvernatorului, principesa Salm din Viena, care vorbește și italienește, și află uneori pe arhiducele Maximilian.

Românii sunt pentru el partea «cea mai muncitoare și utilă și cea mai numeroasă» din populație. Caracterul fizic frumos al lor îl impresionează, și-i descrie amănunțit (și la preoți). Nu sunt schilozi și contra vărsatului este un procedeu îndătinat [2]). Observă că opincile sunt așa numitele *cioce* din Abruzzi. Se citează și harta Țării Românești tipărită, cu un chip de Român pe dânsa, la Viena, de căpitanul Ruhedorf: «Se ne vede l'immagine assai ben espressa nella vignetta di ornato alla bellissima carta geografica della Valachia, edita non à molto a Vienna dal sig. di Ruhedorf, capitano del genio, ch'io pure conobbi già tempo di guarnigione in Milano».

Se dau obiceiurile la nuntă, până la răspândirea fructelor uscate și nucilor, observându-se că datina e romană, cu citații din Virgiliu și Catul; în sfaturile către mireasă el întrevede antica Dea Suada. Cârpa, *la scherpa*, se pune pe masă, odată cu izvodul zestrei [3]).

A văzut femeile servind pe ceilalți la masă și mâncând apoi «în picioare și urmând a căutà de bucătărie». Vin la rând datinele la naștere: ieșirea a patra ori a cincea zi, la câmp. A văzut însuș o mamă spălând la fântână copilul născut în dimineața aceleiași zile, când lucrà la cucuruz [4]). Nu se înfașă pruncul. Se descrie leagănul prins de grindă ori răzimat de zid, purtarea odraslei pe cap de-asupra unei perne, în covata de pâne sau de rufe, pe când mânile torc, ori prins la sân în traistă, pe când aceleași harnice mâni spală pelincele. Deprinși a jucà în iarbă, copiii umblă în nouă-zece luni, în singura cămașă care li se rupe pe trup (crede că pe vremea turcească haraciul se dădeà odată cu îmbrăcarea izmenelor).

Păstoria e legată cu furtul de vite. Aceiași oameni aduc însă lui Caronni înapoi valiza pierdută. Se ucid lupii dintr'o izbitură de ciocan; și călătorul

[1]) Pp. 5—7.
[2]) P. 9.
[3]) P. 11.
[4]) Pp. 11—2.

www.dacoromanica.ro

a văzut însuș o lupoaică oferită astfel Palatinului la vânătoare [1]). Se fac unii și hoți, cu ciocane și hanger, în munte, sub un harambașă. Odată au prădat diligența Vienei. Niciun fel de osândă și chin nu-i sperie.

Preoții sunt ignoranți și interesați. Curtea-i silește să învețe la «Neusatz» (Neoplanta). Explicația neștiinței e căutată la Dimitrie Cantemir, care deplânge părăsirea literelor latine [2]). Posturile ajung la ispășire. Amenda șterge păcatele. Beția e obișnuită. Se crede în strigoi, cari se străpung în inimă. Cazuri de cruzime, reală ori închipuită, față de cei vii se adaugă. Se amintesc Horia și Cloșca.

Dar sunt de ajutor: pun stâlpi de direcție la răscruci, sprijină trăsurile înomolite, fac fântâni, primesc pe oricine în casă și-l hrănesc cu caș, unt, lapte, miere. Salută cu vorbele «sănătate» și «pace»; pun la frunte mâna ce vor săruta-o. S'ar fi ferind de injurii, zicând: «să nu fi făcut postul ori Paștile» *(per quanto è vero ch'io hò digionato, che hò fatto la Pasqua)*.

La case, se observă că și Italienii le văruesc. Felul de a face din răchită hambarul îl crede contemporan măcar cu epoca lui Gordian, din cauza numelui de Vininacium al coloniei lui, zice numismatul. In interior e ordine și socoteală.

Înșiră sămănăturile fără îngrășăminte [3]), până la floarea soarelui în porumb. Orez se cultivă în Banat cu supravegherea Italianului Secondo Limoni din Viadana. Supa de meiu păsăresc *(panìco)* e obișnuită. Ca animale întrebuințează, ca în Romagna, bivolul. Mierea e mai albă ca în Italia. Brânza veche e aproape ca *strachino*.

Se vorbește și de cultura prunelor, de «sliboviță», și de a tutunului, dohanul Ardelenilor, asupra căreia se insistă, arătându-se procedeul. Caronni a fost însărcinat chiar să propuie cumpărarea produsului ardelenesc la Milano. Duzi se găsesc pe alocurea, dar viermii de mătasă nu se cultivă.

Călătorul a cunoscut mecanici români țărani cari fac, după modèle, piue de sumane, mori de uleiu, pe lângă uneltele de câmp, acestea obișnuite. Arta de cusut a femeilor e prețuită la Italieni: «non ignobili merletti di loro opera, talchè in giorno festivo si producono in elegante apparato». Și el singur dă rețeta colorilor întrebuințate de dânsele [4]).

[1]) P. 13.
[2]) P. 15.
[3]) Baliga la cuptoare e pusă în raport cu un pasagiu din profetul Ezechiel; p. 20.
[4]) Pp. 23—4.

www.dacoromanica.ro

Hrana e din pâne, ierburi fierte, ceapă şi usturoiu, «paprică», slănină, uleiu de in. Carne numai la sărbători. S'ar fi mâncând şi vidra din iazuri, vânzându-i-se blana. E la mese numai un blid şi numai un păhar.

Ca organizaţie, judele de sat are puteri mari. Bogaţii vin pe urmă: femeile îngroapă sub vre un copac banii.

In danţuri e o amintire antică şi o asemănare italiană. Ospăţul de zile mari, cu participarea unui întreg grup, e *alla romana*.

Babele şi farmecele se întrebuinţează la boli. Se dau şi unele leacuri, — cea dintâiu însemnare de medicină populară [1]).

După ce se vorbeşte de numărul admis de căsătorii şi de văduvia preoţilor, se descriu datinele de înmormântare. Sub capul mortului se pun mere, pere, alte fructe, două mănunche de «ierburi mirositoare». Se cere iertare şi la cei mai răi duşmani. Se aud cântecele plângătoare. Bocitoarele fac în drum funcţia de *praeficae*. Florile dela cap se păstrează ca bune de leac. Se insistă asupra pomenei. Candele se pun în sicriu «ca în vechile vremi» [2]). Tânguirile periodice la mormânt nu se uită. Ziua morţilor este şi ea înfăţişată cu obiceiurile străvechi.

După Lucius, Del Chiaro şi Grisellini se dă apoi vocabulariul, care trebuie să arăte «neînţeleasa înrudire», *l'inconcepibile affinità* a celor două limbi, românească şi italiană, cuprinzându-se şi dialectul lombard al autorului. Se aşează materialul pe împărţiri logice şi, unde Banatul spune altfel, se dau variante. Sunt şi legături de cuvinte. Şi numismatul fixează că latina rustică e la originea ambelor limbi, cea italiană venind din înlăturarea prin barbarizare a formelor clasice. Coloniştii militari nu puteau aduce în Dacia alt graiu [3]). Pronunţia românească a rămas, încheie Caronni, «fluidă şi dulce ca şi a noastră».

Se ajunge apoi la Ţigani, cu oarecare bibliografie. A avut şi dicţionarul ţigano-latino-maghiar al unui Mihai Farkas, crescut la calvinii din Cluj [4]). Apoi se trece la localităţile de mine, cunoscute la 1809 cu prilejul vizitei arhiducelui Maximilian. Se relevă şi partea Românilor la lucru. Cutare din ei descoperă mina dela Naghiag după o flacără rătăcitoare [5]).

---

[1]) Pp. 27—8.

[2]) P. 30.

[3]) Se citează pentru numărul Românilor în Ardeal şi «M. Born» (p. 31). Caronni a cunoscut pe autor (p. 60), care a publicat în 1778 călătoria lui mineralogică în limba germană.

[4]) Pp. 42—3.

[5]) P. 52.

www.dacoromanica.ro

In treacăt e vorba și de Muzeul Bruckenthal[1]). Se promiteau și figuri, cari lipsesc.

II

Incă mai necunoscută a rămas în istoriografia noastră o interesantă carte franceză, a lui William Rey, *Autriche, Hongrie et Turquie*, apărută la 1849 în Paris. Și aceasta deși o parte din materialul ce cuprinde a mai fost publicat în «Bibliothèque Universelle» dela Geneva în anul 1848, Maiu, sau în acela al apariției volumului.

Autorul e un Elvețian, «deprins cu instituțiile liberale, dar foarte felurite, din cauza multiplicității guvernelor din țara sa». A călătorit, spune el, fără prejudecăți politice sau morale, a luat note și acum publică pe acelea care-i par mai puțin «veștejite».

Incepe din țara sa chiar pe drumul către Bavaria, «țară de bigoterie», chinuită de patima unei arheologii copiate pe fereastră, «școlărește». Viena-i pare îngrămădită de reaua administrație, care dorește un «oraș mic cu înțeleaptă cugetare, ușor de supraveghiat și izolat de plebe printr'un zid gros», de unde ura între cei din cetate și cei din suburbii. In palat, «un rege al Bavariei nu și-ar pune nici lacheii». «Edificiile publice sunt meschine ori de rău gust, afară de catedrala Sfântului Ștefan». Locuințele aristocrației apar «înăbușite din lipsa de spațiu» și pline de lucruri disproporționate și urîte. Comerțul se așează în case «cu aparența întunecată și de nimic». Nu-i plac călătorului nici cluburile, nici teatrele. Otelele nu mai pot cuprinde clientela. Regulamente nătânge împiedecă vădirea masselor. Lumea de toate clasele e aspru tratată de acest ucenic al lui Töpffer. O înalță în ochii lui numai religia muzicii. Revoluția vieneză se explică prin elementele cari o dau: studentul cu «pălăria calabreză», muncitorul plătit un florin pe zi în ateliere naționale ca acelea dela Paris.

Drumul până la Pesta e descris cu simț pentru pitoresc și pentru amintirile istorice. In capitala Ungariei el întâlnește o imensă încredere în sine, o furie de a întrece Viena, o pasiune pentru luxul fără socoteală, o aristocrație «spirituală și vie ca Francezii lui Bayard», «austeră la față ca Spaniolii lui Filip al II-lea», un public gata să se bată sălbatec pentru orice motiv, fie și o reprezentație de teatru. Caracterul național mixt și inconciliabil al deosebitelor elemente ce compun populația Ungariei e bine prins și tare subliniat. Se citează izvoare și se dau statistici.

[1]) P. 69, Pp. 80—1.

www.dacoromanica.ro

Despre Români, «națiе căzută foarte jos», dar și mai jos în țara liberă, unde țăranul stă în bordeie și se hrănește din mămăligă, arzând iarna trunchiuri întregi din care o parte rămâne afară, se spune că au încă semnele descendenței lor. Carul cu boi, în care roata fără fiare, acoperită încă de scoarță, surprinde, îi pare călătorului «ca o ironie sângeroasă aruncată vremilor noastre civilizate». La Cluj află însă un țăran, tăietor de lemne, care, prizonier, pe vremea lui Napoleon, șase luni în Franța, vorbià așà: «Francezii îmi dădeau vin bun și-mi ziceau camarade și uneori și domnule; e poporul cel mai vesel și cu care e mai bine să trăești». *(le meilleur à vivre)*. De altfel și «Românul din Valahia nu află pe nimeni în adevăr simpatic decât pe Francez.»

Dar limba are «abià un cuvânt slav la sută», și în sufletele cari se resimt de cele cincisprezece veacuri ale robiei, «se află unele rămășițe ale unei vechi civilizații sau conrupții, în care s'ar bănui originea romană» (se menționează... fardul, pe care-l critică acel căpitan german deprins a face lecție sătenilor la ușa bisericii).

Fără legături cu acești Români din Ungaria, Rey condamnă pe acea boierime bucureșteană care «a speriat ad litteram pe toți străinii ce au privit sub glanțul de sociabilitate de deasupra, imitație franceză». Căsătoriile cu divorț îi par inferioare ca morală poligamiei musulmane. «Ceva mai jos ar fi suprimarea oricării societăți omenești, cel puțin așà cum au cunoscut-o anticii și modernii [1]).»

Pagini de istorie, pline de impresii personale, duc până la o nouă călătorie pe Dunăre, redată în note zilnice. La Essek află un Francez care face comerț de doage, trimise până la Galați și Brăila pentru a luà drumul spre Marsilia și Bordeaux [2]). La Belgrad prințul e păzit de Turci, Vuccici stă «într'o casă puțin sănătoasă» și locuință bună n'are decât un ăcăt uș neamț. La Panciova, Grecii se suie pe vas să-și facă socotelile. I se pare lui Rey că vede insurgenți sârbi pușì în țeapă de Vuccici. O atenție deosebită e acordată producției de grâne a Banatului.

La Timișoara, centrul acestui comerț, sosește «pe un maldăr de fân cu umbrela în mână și totuș muiat până la piele». E o Alexandrie a regiunii. Clima, în toate cazurile, e nesănătoasă: o fabrică de friguri. Și prin sate populația ar fi murind răpede. La Arad, cu aparența de sat, Rey află un cofetar din Grisonii Elveției sale, stabilit de două decenii

[1]) P. 156.
[2]) Pp. 107—10.

www.dacoromanica.ro

și cercetat de nobili. Și în alte «villasses» se află, cu aceeaș profesie, oameni din Engadină și Val Bregaglia [1]).

Navigația pe Tisa, lucrările și planurile lui Beszedes de a aduce în ea prisosul Dunării, de sub Pesta, interesează enorm pe acest om practic. Trecând pe la Baziaș, el vede Români lucrând la încărcarea cărbunilor din Oravița, superiori celor englezi: slabi, storși, abia ajung în duzini, și cu chiote, să facă lucrul ce l-ar face doi marinari italieni [2]).

Porțile de Fier sunt larg descrise și nu se uită nici mușchii columbace. La Orșova nimeni nu poate întreprinde ceva fără voia administrației austriace. Carantina e un adevărat chin. Rușii țin acolo, la Orșova, un consul, pentru legătura cu Serbia; el apare ca stăpân. La Mehadia se observă urmele romane; lui Széchenyi administrația militară nu-i îngăduie a clădi un otel modern. In Ada-Calè, Pașa stă «într'o baratcă de lemn», între adormiții lui, cari fumează.

La Schela Cladovei călătorul debarcă pentru a se sui în vaporul aceleiași Companii. Intră la noi, «în domeniul sclăviei și mizeriei, în noapte». Pilotul strigă *alla turca* pentru dreapta, *alla romaica* pentru malul românesc. La Vidin, căsuțe de lemn, străzi-cloace, lume în zdrențe, prostită, «cadavrul unui mare oraș»; Husein-Pașa, distrugătorul Ienicerilor, a acaparat tot comerțul. La Giurgiu, case proaste, praf ori noroiu. Se discută posibilitatea canalului Cernavoda-Chiustenge.

Pe țărmul nostru arde papura în primăvară. La lumina flăcărilor se ajunge la Brăila, strâns unită cu Galații până la a se confundà. Cu tot marele comerț, nu-s case importante, din cauza relelor moravuri, dar mai ales a nesiguranței. Se relevă partea boierului Slătineanu la prosperitatea născândă a Brăilei: la început primià pe călători cu muzica, îi ducеà cu alaiu acasă la el, li da șampanie și, dacă timpul permiteà, și un bal. Galații îi apar lui Rey ca «orașul cel mai hidos ce a văzut în Turcia și aceasta înseamnă ceva; e compus în total dintr'o adunătură de cocioabe de lemn, a căror mizerie și necurățenie nu îngăduie comparație cu nimic alta»; străzile sunt acoperite cu loadbe de lemn sub care se ascunde o apă ce țâșnește la fiecare apăsare, — ca și, până în ultimii ani, la București chiar. Numai pe platou sus, casele consulilor și unor boieri. Pe mal case-magazii de lemn. Lumea sufere de friguri.

---

[1]) Pp. 176—7.
[2]) P. 186.

www.dacoromanica.ro

Țara, în general, «Valahia», nu merită o experiență: spun și «alții cari au văzut-o»[1]). E «câmpia plină de oasele uscate ale lui Israel» din Biblie. Ce pot puținii «boieri, călduroși patrioți»?

Boierul ar avea aplecări spre cultură, dar «n'are caracter» și e «un sentimental apatic». «E prea târziu să se emancipeze țăranul și să se facă din el om», și vecinii sunt prea răi și prea grăbiți; religia e preotul țăran, bețiv. Se descriu intrigile străine: anexarea la Rusia pare iminentă. Nici *ideie* de a scăpà de dânsa nu s'ar puteà formà.

Revenind la boieri, autorul îi descrie «idolatri pentru modele, obiceiurile și chiar limba Parisului»; în societate e bună primire, sinceră și acele «charmes excessifs» cari înșeală asupra fondului; moravuri ca «în timpurile rele ale imperiului roman», sângele însuș fiind viciat; desfrânarea e «naivă». Fără a fi văzut pe podgoreni, califică pe țărani de frumoși și foarte rezistenți.

In loc să caute și alte aspecte ale unei vieți naționale în plin progres, Elvețianul se ocupă de rolul cetăților dunărene în luptele dintre Ruși și Turci, de șansele celor dintâiu de a luà și păstrà Constantinopolul, de aspectul gurilor Dunării și de mijlocul de a îmbunătăți navigația pe brațul Sulinei.

La Constantinopol se vorbește de mosaicele Sfintei Sofii, descoperite un moment, la reparație, de arhitectul elvețian Fossati, cunoscut personal autorului: «Evangheliștii și Apostolii, Fecioara de-asupra altarului principal, Mântuitorul având înainte-i pe împărații Constantin și Iustinian»[2]). Fossati ar fi luat còpii, pe care aveà de gând să le publice.

Descrierea societății ambasadorilor e precisă și spirituală[3]). Se vorbește și de «o muzică pe jumătate barbară, pe jumătate furată, în opere sau în arii de danț, muzică bine cunoscută în Levant sub numele de *valahă*»[4]). Rey a văzut și pe hogea, preceptorul Sultanului Abdul-Megid[5]). La Brusa află un negustor de vinuri din Basel. La Smirna, unde Englezul Borrel studiază muntele și Englezul Edwards scoate ziarul francez «*l'Impartial*», un Elvețian, Raffinesque, exercită medicina. Romanele lui Eugène Suë se retipăresc în foi volante de redactorul foii «Journal

[1]) P. 204.
[2]) P. 205.
[3]) P. 233.
[4]) Pp. 247—8.
[5]) P. 249.

www.dacoromanica.ro

de Smyrne»[1]). Autorul a mai fost odată acolo în 1843, apoi în 1845[2]).

III

In timpul războiului Crimeii — ceeace se vede prin pomenirea armatei de ocupație în București, a Căimăcămiei lui Alexandru Ghica, a prezenței la Constantinopol a emigraților italieni, unguri și poloni, — un străin, de o speță puțin obișnuită în ce privește cultura și caracterul, putința de a înțelege și prețui o altă viață națională, foarte deosebită, a străbătut, în calea dela Viena la Constantinopol, teritoriul muntean[3]).

Nu cunosc alte scrieri ale lui Richard Kunisch, care-și publică abia în 1861 *Bukarest und Stambul, Skizzen aus Ungarn, Rumänien und der Türkei*, retipărită în 1869, tot la Berlin, sub titlul «Eine Fahrt nach dem Orient: Reisebilder aus Ungarn, Rumänien und der Türkei». Era însă un cunoscător perfect al limbii franceze, un folklorist amator, un meșter în a face, nu numai versuri de societate, ci și bucăți de poezie în genul lui Victor Hugo și chiar autorul unui volum frumos de povestiri, pe care-l citează.

Spirit critic, dar fără generalizări pripite, acest German de cultură în mare parte și franceză face câtva din drum pe Dunăre. Astfel ajunge, și el, în preajma Porților de Fier, pe cari le descrie cu mult simț de pitoresc, să cunoască rasa românească sub solida înfățișare a Bănățenilor.

Mai departe, nu face cunoștință cu elementul din principatul muntean, căci urmează calea de apă, fără a încercà să descrie malurile, până la Giurgiu, orășel amical, cu pavaj prost și case țărănești. Aici e întâmpinat de vameșul care-i cere o «revisione» — zice el — pentru toate bagajele. Dus, în orașul încă neisprăvit, la «Hôtel Italiano», unde-l servește un Giuseppe, el se crede întâiu într'un «han de tâlhari», *Räuberwirthshaus*, fără ușă care să se închidă, fără ferești cum se cade, dar care, a doua zi, i se pare «relativ suportabil». Și explică starea proastă a otelelor prin aceea că boierii trag la ispravnic, la mănăstire, iar călătorul de rând se oprește la simplele hanuri de la drumul mare.

[1]) Pp. 254—5.
[2]) Pp. 265—6.
[3]) Pp. 315—6. V. și p. 225.

www.dacoromanica.ro

Călătoria se face cu trăsură proprie sau cu diligența. «Căruța de poștă» îl sperie la prima vedere pe drumeț» și deci preferă să iea cu chirie o adevărată și mai scumpă trăsură, cu șaisprezece cai și patru surugii, cari tot timpul poartă conversație cu animalele lor, suduindu-i întâmplător, ne asigură Kunisch, care a învățat binișor românește, și de «cafeaua ce o va bea Dumnezeu mâne dimineață».

Drumul, după o ploaie, e grozav. Șase alți cai trebuie să se adauge și se ajunge la București abiă în șaisprezece ceasuri. Casele de poștă, biete cocioabe, nu oferă nimic decât mămăligă cu ceapă și apă proastă. Linia de telegraf, o inovație, îndreaptă singură, prin ținutul în care satul nu e o realitate prea vizibilă.

Bucureștii, văzuți de departe, samănă cu un Alger. Amestecul celor 15.000 de case pentru 120.000 de locuitori, străbătut de turnurile a o sută patruzeci de biserici, impresionează. Inlăuntru însă «o grămadă de sate unul peste altul» *(ein Haufen zusammengeschobener Dörfer)*, cu dărâmături în toate părțile, și în Lipscani, ziduri fără acoperiș, pivnițe fără ziduri, cu străzi în care se bălăcesc porci și latră câni, cu preoți murdari și țigani leneși, cu pepeni verzi deschiși în piețe, cu femei cinchite turcește la porți. Alături însă, o «Capitală foarte rafinată» *(überfeinerte Hauptstadt)* în care Arnăuții scânteie din aurării în coada caleștelor, palatele-și întind fațadele, magazinele expun cele mai scumpe produse ale modei celei mai noi, grădinile de vară adună în fiecare seară un public doritor de petrecere. «Bucureștii n'au o stradă pe care să poți trece pe ploaie fără pericol, în trăsură ori pe jos, dar orașul are operă italiană, spectacol francez și românesc.» Pentru lumea care știe că «e necuviincios a face și cea mai scurtă cale pe jos», este șoseaua, cu trotuarele și boschetele ei, cu cele două muzici, cu paza ulanilor călări țiind lanțe cu steguleț.

Dar autorul știe că această «Valahie» e o *Rumunien*, că locuitorii, de o veselie nebiruită, iubeți și zâmbitori, pașnici, nu bețivi, fac parte dintr'un neam de origine latină, cu un glorios trecut eroic și așteaptă «vremea izbăvirii lor». Puterea Turcilor nu împiedecă pe curierul din Stambul de a fi cercetat la Giurgiu și la Galați. Iată Divanul. El impune. «In Germania avem nespus de multe din acele frumușele figuri de jurnal de modă, care desperează pe pictor prin lipsa lor de idee interioară: aici se văd pretutindeni capetele individual formate, cu contururi precise, cu expresie personală. Țăranii ca și boierii. Liniștită și solemnă este ținuta tuturora, cumpănită vorba lor, ceva din spiritul bătrânilor

www.dacoromanica.ro

Romani plutește asupra adunării[1].» Ne-a cunoscut bine în saloanele de pe la 1854—1859, pe cari le descrie amănunțit. Iată vizita la un boier dintre aceia cari peste Orient dau un glanț francez. «Oaspetele» e întâmpinat cu «bine ai venit». I se dau dulceți. Odată erà un singur taler pentru supă și se mâncà și cu mâna (unde o fi fost?)[2]. Dar servitori galanți păziau pe scări, ușile duble erau ca la Paris, tablouri bune stăteau adesea după ușă, lăsând loc celorlalte.

O petrecere la Pașcanii din Ilfov, unde se păstrà înainte de răsboiu casa domnească a lui Alexandru-Vodă Ghica, scaunele salonului, darurile suveranilor, caleașca de paradă fiind la locul lor. Domnul, frumosul și nobilul Domn, acum numai Caimacam, primește după datina Apusului. E un «Sans-Souci» care adună boieri, Ghiculești, Cantacuzini, pe «tânărul Miloș» al Serbiei, Ruși, Germani, Francezi, ba și un Englez. Douăsprezece trăsuri, cai de călărie așteaptă. Muzica militară cântă toată ziua. Pe mese sunt ziarele, revistele, cărțile, albumurile Apusului. Se joacă afară mingea ca într'un parc englez. Se convorbește și se face muzică. A auzit aiurea cântându-se de o doamnă *Idol del mio cuor* și *Roberto, o tu che adoro*, muzica germană fiind păstrată de cutare, care o știe, pentru intimitate și Dumnezeu.

O excursie la cea mai apropiată mănăstire (Căldărușanii) prezintă spectacolul starețului și soborului, demni în înfățișare și veseli, al celor două sute de călugări mirosind a usturoiu, chemând la masă care trebuie refuzată, de murdară ce pare. Dar alături «bătrânul prinț în uniformă de general și lângă dânsul câțiva adiutanți și ei în mondir elegant». O doamnă cetește ușor manuscriptele grecești ce i se aduc. Călătorul, uimit de farmecul femeilor noastre, înșiră pe «moștenitoarea cu ochi negri a Cesarilor» (de sigur o Cantacuzină), pe «regina acelor *bureaux d'esprit* muntene», pe care, cu arătarea precisă a jocurilor de societate ale epocei, le descrie în alt capitol, pe «blonda nepoată a lui Vodă», singura care pricepe muzica germană și nu vorbește rău de nimeni[3]. Tânărul care se plânge că e închis sub bănuiala de nebunie îi vorbește Domnului franțuzește.

[1]) In Deutschland haben wir unsagbar viel jener hübschen Modejournalgesichter welche, den Maler durch ihren Mangel an innewohnender Idee zur Verzweiflung fügen; hier sieht man überall individuell durchgebildete Köpfe, mit bestimmten Umrissen, persönlichem Ausdruck... Ruhig und feierlich ist die Haltung aller, besonnen ihre Rede, gemässigt ihr Vortrag. Es schwebt etwas vom Geiste der alten Römer über diese Versammlung» (pp. 119—20).

[2]) P. 100.

[3]) Pp 134—7.

www.dacoromanica.ro

In oraș se petrece lângă Cișmigiu, unde s'a instalat trimisul turcesc, în casele lui Costachi Ghica [1]). In Cișmigiu chiar e, seara, defilarea eleganților [2]).

Pe străzi se desfășoară bogate alaiuri de înmormântare, ca a ofițerului superior pe urma căruia merge Alexandru Ghica însuș, cu corpul diplomatic, Mitropolitul Neofit, boierii și toată oastea de 5.000 de oameni (trei regimente de infanterie, două de cavalerie, artilerie fără tunuri), soldați solizi și disciplinați ca Prusienii, fiind îmbrăcați după albumul trimis de prințul Albert de Hohenzollern, care străbătuse țara, dar veseli ca niște Români și sprinteni ca niște Francezi [3]). Lumânările luate din Lipscani și din Ulița Franțuzească sunt în mânile tuturora.

Kunisch a asistat și la o nuntă în familia domnească. A privit la balul din ajun, a admirat bogata *corbeille* adusă punct la miezul nopții, a păstrat amintirea nodurilor de găteală legate cu panglici albastre și roșii, a fost poftit și la adunarea dela Curte a doua zi, după ceasurile opt de seară, și în biserică i-au luat ochii găteala de aur a miresii, odăjdiile bătrânului Mitropolit. A băut șampania finală, și poate a jucat și el «poloneza».

Atâta știe din țară. Căci, pe urmă, întors la Giurgiu,—pe cale dorobanții din alaiu refuză mâncările de frupt și hangiul le scade din socoteală, — el vede pe vas numai «Kammerfrauen» care sporovăesc, boieri cari-și trec vremea cu jocul de cărți ori «politisează», oameni din popor îndemnați la cântecul muzicanților evrei să joace hora pentru curiozitatea străinilor, cel mult și cutare fiică, născută în Paris, a unui Spaniol cu o Franceză, care, căsătorită cu un frumos, dar ordinar tânăr român, după ce el servise în armata franceză, merge să-și îngroape visurile în Galați. Acest oraș însuș îi apare în plină transformare, cu «mizerabilele barătci» din Ulița Domnească, pline de «murdari Greci și Armeni, murdari Evrei și Moldoveni, palavragind, neguțând, lărmuind înnaintea tuturor porților, în toate limbile, ori de cară, de vite slobode, de câni rătăcitori.

IV

Dar, dacă la plecare, Kunisch citează și el «Dâmbovița apă dulce», e și din cauza altor amintiri, mai puțin aristocratice.

[1]) P. 156.
[2]) P. 162.
[3]) Dagegen erinnern sie in Betreff ihrer Haltung an das französische Militär; p. 176.

www.dacoromanica.ro

Nu i-a plăcut de satele sărace și murdare, de bordeele sub-pământene; n'a cunoscut și părțile de sus, «podgoria». Dar, ca toți străinii, s'a îndrăgit de naivitatea, de copilăreasca spontaneitate a Țiganului care «nu plânge».

Din ce a văzut și auzit despre neamul tuturor rătăcirilor el a creat tipul frumoasei fetițe Anița, care se lasă iubită de un tânăr boier mare, dar părăsește casa bogată de lângă Cișmegiu, leapădă hainele de modă și, numai în cămășuța-i scumpă și în pantofii cusuți în aur, aleargă să găsească în gropi viața liberă și «mămăliga crudă» a obișnuinților seculare.

Prin Țigani și pe alături de ei, află el de zburătorul care caută pe fetele visătoare, de inelele de păr de cal cu care se leagă iubirile populare, de vrăjile cu cari se câștigă inimile.

Știe și de vechile obiceiuri la nunți, cu seimenii în roșu cari fac pe pețitorii, cu «piramida înfășurată în pânză albă ce se duce la biserică înaintea miresei», cu ușa deschisă numai la cerere, în schimb pentru darea numelor și un prezent, cu pânea, brânza, băutura ce se pune, la întors, pe capul mirilor, o babă vârsând în calea lor apa bielșugului. A descris obiceiurile moldovenești în nuvela-i franceză *La belle Florica*[1]), — de căutat.

Știe de Miazănoapte și de frumoasele legende populare, despre care scrie: «Ce povestește mama copilului, ce-și spun fetele la tors, ce-și spun țăranii la sărbători, ce trece din generație în generație și e îndătinat în orice bordeiu, aceea ni dă mai sigur cheia la ființa interioară a unui neam decât meșteșugitele versuri ale celor cari-și scot hrana din o sută de izvoare[2])».

De-a dreptul din popor a prins el și cele două povești pe care cu un deosebit talent literar le-a știut redà, în pagini de toată frumusețea.

Intr'una e vorba de «frumoasa fără trup» pe care o caută feciorul de cioban căruia i s'a dăruit de ursitoare, pe lângă toate darurile sufletului și trupului, și împlinirea oricării dorinți. Iată-l în urmărirea celei din palatul de diamant care odată pe an, înainte de Anul Nou, se scaldă în lacul de smarald, fără să lase urme. O caută, o găsește, o dorește și capătă prezența ei, rămânerea ei, buna ei întâmpinare, ospățul la care servește, iubirea și îmbrățișarea ei, fără să poată căpătà un singur lucru:

---

[1]) Wie ich sie bereits in einer in französischer Sprache veröffentlichten Novell e *(la belle Florica)* geschildert habe; p. 207, nota.

[2]) P. 180.

www.dacoromanica.ro

prefacerea ei în femeia vie pe care o vrea. Și de aceea, întors acasă, între atâta bine împărătesc, la casa unde o domniță-i e soție, el moare de râvnirea ce nu poate fi împlinită.

Mai interesantă, de cel mai mare interes, fiindcă e vorba de originea celei mai frumoase poeme din literatura noastră, e cea de-a doua poveste.

Impăratul care nu-și găsește ginere de sama fetei celei frumoase îi dă o cetate de aur și argint cu flori de pietre scumpe în grădini, dar cu șapte lacăte la poartă, cu balaur de pază și cu fereasta de către lume, închisă.

Un tânăr fecior de împărat râvnește la farmecele ei, de cari a auzit din zvon. Caută calea și i-o arată, ca și calul iute ca gândul, Sfânta Miercuri, cu sfatul de a nu se oprì în Valea Dorului. Cum însă acolo i se vrăjește curți și livezi ca ale lui, el se coboară, și aude frunzele șoptindu-i de boala părintelui. Se întoarce ca să vadă că a fost înșelat. Sfânta Vineri îi spune că are a se ferì de Valea Desnădejdii și-i dă o floare cu care-și poate chemà iubita. Pomii negri ai văii oprite îl ispitesc însă, și un corb îi spune ce grea cale ar mai aveà de făcut. Iar se întoarce, și Sfânta Duminecă adaogă darul unei păsări care trebuie lăsată să zboare în sus când domnița va plânge o lacrimă. Astfel sfătuit, fără ochi în Valea Dorului, fără urechi în Valea Desnădejdii, pețitorul ajunge la cetate și ucide balaurul, străpuns și strivit sub pietrele aruncate asupră-i. Cu floarea vie el va momì pe fata Impăratului, sătulă de florile moarte pe care le coase în ghirlande, cu pasărea lăsată să se ridice până la fereasta, deschisă de fetele curții, căci altfel, la venirea primăverii, stăpâna lor stăteà să moară, el va da mijloc de fugă celei întemnițate în atâta splendoare.

Dar iată că până atunci și cerul își trimisese pețitorul.

Zmeul muntelui a aflat și el de frumusețea ce se ofilește în preajmă-i El se face luceafăr și luminează fereasta în sfârșit deschisă. Pătrunzând pe rază, el e acum un tânăr prinț și o cere.—Mă dor ochii, și la soarele de unde-ți vine lumina aș orbì, spune împărătița. Ridicat din nou în slăvi, Luceafărul păzește toată noaptea cuibul iubirii lui. Cu seara ce vine el cade în ploaie, ca să apară iarăș tânăr prinț și preținor mai sus de omenire. O va duce pe cea care se teme de focul soarelui în adâncurile mării.—Mi-e frig acolo, e răspunsul. Pentru a o aveà, e o singură cale, mărturisește fata: să-și lase nemurirea. Toată noaptea un curcubeu păzește asupra curții, iar el, duhul ceresc, va merge la Dumnezeu să ceară a fi iertat de nemurire.

www.dacoromanica.ro

Când tocmai iubiții, scăpând prin fuga ca vântul, ca fulgerul, ca gândul apoi, de pătimașa urmărire a Impăratului se lasă în voia simțirii lor, celălalt se află înnaintea părintelui ceresc pentru cea mai mare jertfă. Și Dumnezeu îi spune ce este omenirea cu care rugătorul vrea să se confunde: spumă pe vârf de valuri, stea căzătoare stingându-se în drum, gând ce ține numai o clipă. Dar spiritul ceresc vrea izbăvirea la nemurirea lui, și o află.

Din cer, cade o lacrimă de lumină pentru jalea priveliștii celeilalte iubiri. Luceafărul vrea însă și o pedeapsă, o pedeapsă contra celei pe care și-o voià șie însuși și nimănui altuia. Ce e fiul de împărat, străinul adus de întâmplare? Ca să despartă părechea legată prin iubirea fericită, o brățară cade, și femeia, ispitită, aleargă după dânsa. De sus o piatră se desface ca o cetate de mare, grea ca tot plumbul pământului.

Și, fiindcă povestea are mai ales grija fiului de Impărat, el va plânge trei zile și trei nopți pe acest mormânt al iubirii lui. Pe urmă se va duce în Valea Dorului să-și caute adăpostul zilelor din urmă.

E, cum se vede, povestea «Luceafărului» lui Eminescu, scris câțiva ani după apariția cărții lui Kunisch.

Lucrul acesta-l spuneà, cum îmi atrage atenția d-l I. Sân-Giorgiu, d-l D. Caracostea, în numărul din 16 Noemvrie 1924 al revistei «Adevărul literar și artistic», traducând de fapt cuvânt de cuvânt textul lui Kunisch și atrăgând atenția asupra redării de Eminescu a povestirii celor două basme (întâiul fără episodul «Luceafărului») în *Fata din grădina de aur* și *Miron și frumoasa fără trup*. D. M. Beza a adaus lămurirea verbală că informația inițială vine dela d-sa, care a studiat tema aceasta și în tot Balcanul, iar d-sale i-a fost dată de dl. M. Gaster, care o expusese încă din 1883 în *Literatura populară română*. D-l Gaster însuși aflase taina dela Eminescu chiar, care o și notase, redând numele lui Kunisch numai prin inițială în manuscriptul 2275 bis al Academiei, adus înainte de d-l Caracostea.

Pretutindeni e vorba numai de ediția din 1861, ignorându-se cea din 1869, care a servit lui Eminescu, fiind apărută în vremea când el erà la studii în Apus, așà încât nu poate fi vorba de o zăbavă în colaborarea temei.

Numai cât povestea e mai crudă și mai vulgară decât poemul care suie innapoi din avântul fulgerător al dispreţului pe acela care a văzut ce sunt

www.dacoromanica.ro

oamenii pământului, făcuți unul pentru altul și nu pentru ce e mai mare decât dânșii.

Eroul s'a schimbat în poezia celui mai mare înțelegător al sufletului nostru popular. Astfel povestea însăși a fost smulsă din vrăjile pământului pentru a fi ținută în liniștea sferelor luminoase și reci. Și poetul a găsit în patima și deziluzia Luceafărului însăși suferința iubirii lui, și hotărîrea lui însuș se afirmă când fiul luminii eterne rămâne în vârful bolților cerești «nemuritor și rece».

www.dacoromanica.ro